

UDK: 910(497.11) „20”
DOI: 10.5937/KonGef24001G
Прегледни научни рад

ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ГЕОГРАФСKE НАУКЕ У СРБИЈИ У ХХI ВЕКУ

Мирко Грчић¹

Апстракт: У овом раду дат је концизан преглед важнијих изазова који се појављују пред географијом као науком и као струком у процесу либерализације у првом кварталу ХХI века. Ови изазови ће још јачати у будућности, услед промена у друштвеном, економском, политичком и академском окружењу. Јасно је да ће будућност ове дисциплине у великој мери зависити од способности прилагођавања новом окружењу. Овај рад има за циљ, не да понуди конкретна решења, него да подстакне наше географе/географкиње ка критичкој оцени филозофије властите науке, и да је организовано мењају према потребама које доноси ново доба - постмодерно доба.

Кључне речи: Савремена географија, примењена географија, профилисаност географије, неолиберализам, корпоративизација науке, трећа генерација универзитета

УВОД

Познато је да се историјска времена мењају, мења се геополитичка карта света, али Исток остаје исток и Запад остаје запад а Балкан као геополитичко раскршће између Истока и Запада, остаје као географска константа. На том балканском раскршћу су се историјски сучељавали, прожимали и на делу проверавали различити филозофски системи, научне парадигме, теоријске концепције и методолошки приступи и утицаји са истока или запада. То се одражавало и на правце развоја наше науке, школства. У том контексту наша научна географска парадигма била је увек микс теоријско-методолошких утицаја географских школа са Запада и Истока. Вечито стање реформи, условљавало је честе промене правила вредновања научног рада, рушења и поновна грађења система вредности, модела мишљења и односа према науци.

Наша географска наука је и по свом положају у систему наука раскршће и “мост” међу наукама. Раскршће је увек нека прекретница, дилема, питање “Quo vadis?”. На различитим врстама раскршћа наше географије, одвијала се борба супротности мишљења, идеја и теорија, и из те дијалектичке борбе супротности помањали су се различити правци развоја науке. Само тако, на раскршћу идеја могла је да се рађа борба мишљења и слобода мишљења. Тако данас имамо не један укалупљени тоталитарни пут, него систем географских наука, сплет различитих научних дисциплина, катедара и студијских смерова, теоријско-методолошких гледишта и модела мишљења, који указују да је свака научна истина релативна, промењива категорија, и због тога подложна преиспитивању и мењању. Пут науке није вечан и догматски непромењив пут. Опасно је кад у наукама неко прогласи да поседује коначну истину, и претвори своју науку у догму. Због тога и ово библијско питање, “Quo vadis?” не може имати једнозначан одговор. Али ипак то питање има смисла поставити метафорички, као скуп питања од којих ће зависити будућност ове науке у ХХI веку: *Какав положај ће имати географија као научна дисциплина у Србији у будућности? Какав ће бити њен положај у друштву? Какав ће бити њен положај у академској сфери?* Уосталом, морамо имати неки ниво сагласности о питањима како даље заједно, уважавајући наше посебне идеје. Међутим, и на том нивоу општости тешко је утврдити заједнички принцип око којег би се конструисала заједничка нова парадгма, која би функционисала на дужи период. У томе видим посебан значај скупова као што је овај конгрес. Он неће можда дати све потребне одговоре, али ће макар покренути дискусије које ће бацити ново светло на савремене теме и дилеме географије, и тако покренути критичку научну мисао напред.

Нека теоријско-методолошка питања географије су стално актуелна: *Шта је суштина географије? Чему служи или шта може географија? Зашто се њоме бавимо?* Та питања нам

¹ Универзитет у Београду - Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, Србија, mirko.grcic@yahoo.com

стално постављају други, напр. у комисијама за акредитацију, за реформу школства и просвете, у научно-истраживачким институцијама итд. Потребна су стална преосмишљавања резултата, утврђивање проблема, редеофинисање предмета и места географије у систему наука, њене позиције у систему образовања и њене функције у друштву. Ако то запоставимо, географија ће постати неотпорна и немоћна да се супротстави критикама у којима се често географији и географском приступу отворено оспорава способност да дубље проникне у проблеме егзистенције савременог друштва. Дешава се да се игнорише само постојање географије у пракси, где на њен терен посежу друге науке или новокомпоноване сурогат-науке. Не треба да нас чуди ни то што се чак и поједини уско-специјализовани "експерти" који не познају "горње етаже" уопштавања у географији, олако упуштају у преиспитивање њене позиције у школи, иако су њене научно-сазнајне, практичне и образовно-васпитне функције осведочене и несумњиве (Грчић, 1987; Грчић, М., Грчић, Љ. 2009; 2010).

У даљем излагању, желим да истакнем неколико кључних изазова, с којим се суочава географија и географи у Србији данас.

О ДРУШТВЕНОМ ЗНАЧАЈУ САВРЕМЕНЕ ГЕОГРАФИЈЕ

Географија прати развој цивилизације од античких времена до данас. У античко доба била је део филозофије и мистерије када су у питању покретачке снаге историјског процеса. У доба Римске империје служила је управљању царством. У доба Ренесансе и Великих географских открића утицала је на ширење географских хоризоната и формирање материјалистичког погледа на свет. У XIX веку била је део природних наука.

У индустријском друштву долази до изражаја развој технике и потреба обезбеђивања производње природним богатствима. Сматрало се да је економски закон основни закон развоја друштва и цивилизације. Као резултат овога дошло је до несклада у нивоу развитка појединих наука. Према В. А. Анучину, неке од њих су биле снажно стимулисане. То су науке које стварају могућност за јаче деловање на природу, које обезбеђују развитак технике, снабдевају човечанство оруђима рада и оруђима уништења како ових оруђа тако и људи... Оне су отишле далеко напред. Друге су се нашле на позицији "друштвеног пасторка". Ово су науке о природи као таквој, науке о животној средини и о друштву... И ево сада "као резултат таквог неравномерног развитка науке, човечанство располаже средствима деловања на природу, али мало зна како ова средства правилно да примењује" (Анучин, 1967, 46).

У постиндустријском друштву, географија постаје све више антропоцентрична и хуманизирана. У савремено доба начелни задатак географије као система наука је да оствари виши степен апликативности у различитим делатностима. Данас, у епохи нових "тековина" као што су роботика, дигитализација, нуклеарна енергетика и наоружање, вештачка интелигенција, биоинжењеринг и "хумана" генетика, иновације у индустрији, услугама и комуникацијама, омогућен је бољи квалитет живота људи, али су еколошки закони условили потребу за решавањем проблема, као што су отопљавање климата, нове болести, нарушавање биодиверзитета и хумане екологије, демографска транзиција, етичка и естетичка питања очувања животне средине, мира и безбедности, одрживог развоја и слично. Настала су практична питања која се односе на прилагођавање променама у људским делатностима, која се морају решавати другим методама од оних које су такве промене узроковале. У том смислу Михајло Пупин је казао: "Ако технологија иде испред духа пропадосмо. Мора дух да нам се помакне". У сфери духовног, а то значи идејног (геоетичког, геоестетичког, геопацифистичког), образовно-васпитног, планерско-организационог рада и слично, географске науке имају шансу да заузму суштински важно место између природних, друштвених и техничких наука, које им по дефиницији припада.

Крајем XX и почетком XXI века у Србији су се одвијала два процеса суштински важна за развој науке. Први је друштвена транзиција, која је означила прелаз из самоуправног социјализма у либерализам, у којем владају принципи тржишне економије, либералне демократије и приватног власништва. Други важан процес је ИТ револуција, која доноси нове методе географске перцепције света, комуникације и организације научних истраживања. Интернет је омогућио виртуелно путовање по карти света (тв. географовање). Тако данас имамо два света - један је реални географски простор у којем људи живе, а други је он-лајн или виртуелни или дигитални свет. Друштвене трансформације и научне иновације урокују нове трендове развоја, као што су дематеријализација производње, убрзање комуникација, децентрализација, глобализација и глокализација људских делатности. Ново доба захтева нову географију, пред коју поставља нови задатак а то је виши степен примењивости (апликативности) у различитим сферама друштвене праксе. Лепо је и потребно али није више

довољно само научно објашњавати свет, што је био основни задатак географских и сродних наука у претходном периоду. Од географске науке сада се тражи већа применљивост (апликативност) научних резултата у пракси. Потребно је наћи пут и начин да се наша знања и објашњења у виду пројеката, експертиза и слично, продају на научном тржишту. За такав задатак потребан је интердисциплинарни приступ и синергија физичко-географских и друштвено-географских, теоријских и примењених дисциплина. Наша географија је одговорила на сличне нове изазове специјализацијом дисциплина и диференцијацијом апликативних студијских програма. Поред већ постојеће класичне (експликативне) географије, отворени су нови смерови примењене (апликативне) географије, каквим могу да се похвале ретко који универзитети у свету. Наши студијски смерови су релативно нове тековине наших креативних снага, на челу са професорима ентузијастима и визионарима који су отварали нове студијске смерове. Нове генерације су остваривале нове идеје и нова достигнућа. Сваки нови студијски програм је отварао нова истраживачка поља наше науке, стварао нови тип професионалних кадрова, али и слабио кохерентност целине предмета.

На пример, друштвена географија није заступљена у наставном програму "Географске основе животне средине", иако је с тим циљем, као наука о човеку и његовој животној средини и настала. друштвена географија је слабо заступљена и у другим студијским програмима, као што су Демографија, Туризмологија, Просторно планирање. У Пољској су у новој класификацији наука увели нову научну дисциплину "Социоекономска географија и просторни менаџмент" и сврстали је у област друштвених наука, док су истовремено физичку географију прикључили дисциплини "Земља и сродне еколошке науке" коју су сврстали у област фундаменталних природних наука. Овде се ради о повратку на модел географског дуализма између физичке и социоекономске географије са корпусом њихових субдисциплина, "не само у смислу суштине, већ и у смислу организације" (Strykiewicz, 2021). Та врста дуализма на релацији физичка географија - друштвена (или социоекономска) географија, разматрана је на VI конгресу југословенских географа у Љубљани, и преовладало је опредељење за географски монизам (Đurić, 1962; Ilešić, 1979). Ми сада имамо другу врсту дуализма, између теоријских и практичних наука, који се продубљује. Поводом тога, можемо навести мисао Алберта Ајнштајна, да нема ништа практичније од добре теорије.

Познате су фразе, да је географија "круна наука", "мост међу наукама" а сви знамо данас да то није буквално тако, то је само модел, идеја, а стварност је другачија. Географија се нашла на новом раскршћу, између "техничких" тј. примењених и теоријских тј. фундаменталних истраживања. Данас су "крунске" практичне науке, такорећи занатске науке, које доносе лако запослење и профит. Комерцијализација науке отвара проблем слободе научног стваралаштва. Ако је у периоду социјализма идеологија била ограничавајући фактор слободе стваралаштва, сада је то тржиште. Наручиоци научних пројеката и експертиза имају своје услове у погледу научних резултата. Услед тога преовлађује "техничко бављење науком" (по Јиргену Хабермасу), које се врши под одређеним деловањем непосредних потреба тржишта. Можемо данас чути разне локалне политичаре или бизнисмене, да могу да добију научно покриће за сваки свој пројекат. Таква пракса не служи на част ни политичарима, ни научницима. Техничко бављење науком отвара не само морални, него и методолошки проблем - специјализацију до бесмислене атомизације дисциплина, уситњавање тематике истраживања, тако да се од "дрвећа не види шума", тј. целина предмета. Људска цивилизација се може наћи пред катастрофом ако се техничка револуција настави "одвојено" од читавог процеса сазнања узајамног деловања између друштва и остале природе. Стваралачка слобода у науци данас је потребна више него икад, јер, да парафразирам Јохана Волфганга Гетеа, научници стварају науку не од данас за сутра, него за несагледиво време унапред.

НЕОЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА И КОРПОРАТИВИЗАЦИЈА НАУКЕ И ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ

Као што се развој цивилизације може поделити на три узастопне епохе - аграрну, индустријску и постиндустријску, тако се и развој универзитета може поделити на три генерације, свака је у складу са својом историјском епохом имала своје циљеве: прва - дидактику, друга дидактику и истраживања, трећа дидактику, истраживања и имплементацију. Највећи изазов, с којим се у постиндустријском друштву суочава универзитетска географија у свету, је тежња ка неолиберализацији или корпоративизацији високошколског географског образовања и академског истраживања (Harvey, 2005; Fraser, Taylor, 2016; Rogelj, 2019; Ауторски колектив, 2016). Србија у томе није изузетак.

Најзначајнија политичко-економска теорија неолиберализма је *лесеферизам* (енгл. laissez faire = слободно тржиште), која се базира на идеји, да је раст благостања људи најлакше достићи уз помоћ дерегулације предузетничке иницијативе, тржишта и просте трговине.

Неолиберализација високог школства и научних истраживања се одражава пре свега у измењеном односу друштва према знању и науци. Тржишна економија претвара науку у робу. У савременом друштву се све више укоренјује уверење, да знање није јавно, него потрошно добро.

С комодификацијом знања (разумевање знања као тржишне робе) мењају се улоге, положај и деловање иновативних и истраживачких установа (Saunders, Blanco Ramirez, 2017; Rogelj, 2019). Универзитети и истраживачки институти постају мини предузећа, која делују у складу са предузетничко/економском логиком. У складу с тим се утврђују захтеви за смањивање јавних средстава за високошколско образовање, већу економску продуктивност/ефикасност високошколских установа и већу "употребљивост" универзитетског знања.

У складу са тржишном логиком, примарни задатак универзитета и истраживачких институти није више стварање знања, него маркетинг (продаја) знања, јер у послу важније од онога што ствараш је оно што можеш да продајеш. Појединци и институције на тржишту продају своје знање и такмиче се у придобијању "потрошача" - студената, финансијера пројеката. Репутација и значај одређене науке није више зависан од усвојеног знања, него од његове тржишне занимљивости. Услед тога долази до разликовања између "употребних" и "мање употребних" наука. Прве стварају знање, које је занимљиво за привреду, јер га је могуће брзо продати или претворити у профит. Друге остварују знање, које је за привреду мање-више незанимљиво, јер нема потенцијала за остваривање брзе добити (профита). У контексту високог школства то значи стварање кадрова који се могу брзо запошљавати у привреди. То ствара "негативну селекцију" међу факултетима и институтима, а такође међу школама и предметима у дуалном образовању.

Неолиберални дискурс у високом школству и науци шири се од осамдесетих година 20. века из англоамеричког простора другде по свету и достиже глобалне размере. Процес ширења неолибералних идеја, вредности и циљеви захватио је универзитете и истраживачке институти по свету, штавише, баш универзитети и истраживачки институти нове генерације су често главни промотери неолиберализације.

У постјугословенским републикама су се прве тежње ка неолиберализацији високог школства и истраживања појавиле касних деведесетих. Додатно су ојачале после 2000., када је комодификација образовања постала црвена нит свих реформи високошколског образовног система. "Ослонац привреди" или "повезивање с привредом" су постали централни слоган политике високошколског образовања. У склоп неолиберализације спада такође имплементација болоњске реформе, која у средиште ставља економску употребљивост високошколског образовања те тржишну природу студија на универзитету (Faganel, Trnavčević, 2016, 18).

Приватни универзитети нашли су се у конкуренцији са државним - више у односу на новац него према знању и квалитету наставе. Теоријске науке се потискује у часописе који имају проблеме са финансирањем, а највреднији научни резултати се усмеравају у часописе у иностранству, како би добили већу вредност бодова за напредовање у струци. Превласт тржишне логике у науци и образовању има бројне негативне последице. Неолиберална логика истовремено мења основну мисију универзитета и студија. Главни циљ студија није више развој критичког мишљења, него је акценат на добијању практичних знања и вештина. Ретки послодавци од кандидата очекују да имају способност критичког размишљања, више су им важна практична знања и вештине. Тржиште рада наине тражи стручњаке са широким спектром практичних знања и вештина, а не критички мислеће стручњаке.

УТИЦАЈ ТРЖИШНЕ ЛОГИКЕ НА РАЗВОЈ НАУКЕ

Факултети прве генерације су настали у аграрном друштву и имали су за циљ едукацију. Друга генерација настала је у индустријском друштву и имала је кадрове који су извршавали научне и наставне задатке, кој нису морали бити међусобно уско повезани. Трећа генерација универзитета настаје у постиндустријском друштву. Они захтевају да научни радник најпре истражује, а затим предаје студентима, да истраживања имају више интердисциплинарни него монодисциплинарни карактер, да су фундаментална истраживања само делимично заступљена, да сваки део оствареног знања мора наћи своју практичну примену, и т.д. (види таб. 1). У фази настајања су четврта и дијамантска генерација универзитета, који имају много запаженији стратешки приступ као темељ конкурентности на међународном и локалном тржишту, и у стању су да проактивно обликују своју околину. Квалитет и јединственост таквих факултета чине људски ресурси (кадрови) и инфраструктура (образовна и истраживачка), а такође услови

потражње (изузетност ученика, иновација и партнера који траже услуге “треће мисије”) и сродне пратеће индустрије (Zuti, Lukovics, 2015, 21-23). На подручју истраживања се манифестује све већа зависност истраживача од апликативних пројеката или експертиза. Према подацима у “Стратегији паметне специјализације 2020-2027” у Републици Србији, на милион становника запослено је око 2000 истраживача а званично их има око 15 000. Према структури запослених у сектору истраживања и развоја, највећи број истраживача запослен је у областима инжењерских и природних наука, које заједно чине преко 50% укупног броја истраживача.

Таб. 1. Неке карактеристике универзитета друге и треће генерације (на основу: Wissema, 2009, 43; Priveli, Lewczuk, 2013, 51; Zuti, Lukovics, 2015)

Универзитет друге генерације (хумболтовски тип)	Универзитети треће генерације ("3GU")
1) улога: Кључни значај <u>основних истраживања, спознаја природе,</u>	1) кључни значај <u>основних студија; стварање додатне вредности,</u>
2) монодисциплинарна истраживања и доминација факултета,	2) трансдисциплинарна истраживања и све већи значај академских смерова,
3) самосталне институције без формалних веза са другим организацијама,	3) отворени универзитети, сарадња са више партнера,
4) деловање на локалним тржиштима,	4) деловање на <u>конкурентском међународном тржишту,</u>
5) углавном елитно образовање за имућне студенте; стандардизација едукације,	5) мултикултурне организације, едукација масовна и елитарна,
6) на универзитетима нема места за креативне факултете,	6) усвајање креативности; кључна улога пројектних факултета,
7) народни универзитет,	7) космополитски универзитет,
8) два циља: истраживања и едукација,	8) три циља: едукација, истраживања и коришћење знања,
9) Производ: професионалци и научници,	9) професионалци, научници и предузетници
10) већи значај државе као извора финансирања и ингеренција државе,	10) дефицит непосредног државног финансирања; недостатак ингеренције државе,
11) језик: национални,	11) језик: енглески,
12) Менаџмент: хонорарни научници,	12) професионални менаџмент.

Извори финансирања науке и наставе се мењају, зависно од тога у чијем интересу то, што се финансира. У вези с тим С. Н. Lewellin Smith, један од оснивача и предсеник CERN-а, поделио је истраживања на основна, примењена и стратешка, затим бодовао користи које из њих проистичу и предложио изворе финансирања. По његовом мишљењу, *основна (фундаментална) истраживања* морају бити финансирана од стране државе, јер се врше без намере да буду примењена у индустрији и имају за циљ проширивање знања и тестирање метода, који дугорочно могу довести до револуционарних открића и практично применљивих резултата. У ту групу спадају природне науке и географске науке, које имају за циљ да објасне човечанству стварност - стварност човека распетог између традиционалног и дигиталног простора. Примењена истраживања имају за циљ решавање конкретних проблема, који омогућују побољшавање старих метода и спровођење реформи. Развој *примењених истраживања* је пре свега у интересу субјеката који делују са циљем да зараде. Трећа посредна категорија су *стратешка истраживања*, која имају добре перспективе примене и у интересу су како јавног сектора, тако и приватног. Она треба да буду финансирана из јавно-приватних фондова (Smith, 2007).

Резултати научноистраживачке делатности у Републици Србији нарочито су значајни у светлу релативно ниског нивоа финансирања. Према подацима Еуростата, улагања у научно-истраживачку делатност и развој (R&D) у односу на бруто домаћи производ (GDP), 2022. године износила су у Србији 0,91%, а у ЕУ 2,24%, највише у Немачкој, 3,13%. Евидентне су тежње за смањивање јавног финансирања државних универзитета, што се одражава на захтеве за повећање школарина, повезивање с привредом и тражење других извора. С друге стране, оптерећење послова у настави се повећало. Обећања болоњске реформе да ће се дужина студија

смањити услед веће озбиљности у раду у мањим групама и због сажимања постојећих програма у име стандардизације, поједностављења, усклађивања с нормативима, није се обистинила. Због мера штедње се смањује број запослених асистената. Млади кадар је присиљен да прихвата различите неизвесне облике запошљавања, што поједине студијске програме чини неатрактивним за студенте и економски непрофитабилним. Неке анализе са других факултета у Србији показују да је географија у поређењу с другим природним, друштвеним и хуманистичким наукама у релативно добром положају. Студије географије наине повезује добијање практичних знања и вештина (теренски рад, картографија, ГИС, прикупљање и обрада података) с развојем компоненте на подручју решавања проблема и критичког мишљења.

ПРОМОЦИЈА И ВРЕДНОВАЊЕ ИСТРАЖИВАЧКОГ ПЕДАГОШКОГ РАДА

С превлашћу тржишне логике у науци се јако повећао значај промоције и маркетинга знања. Остварено знање треба продати и кључну улогу при томе има успешна промоција и маркетинг. У неким земљама универзитети и истраживачки институти имају т.з. канцеларије за трансфер технологија (енгл. - Technology Tansfer Office), чији је главни задатак маркетинг знања и иновација. Промовише се како производ (знање), тако и научне традиције, лидери географске науке као брендови. Наше географске институције у новије време имају запослене појединце, који се брину за односе с јавношћу, сајтове, промотивне материјале, истраживаче/професоре који су присутни на друштвеним мрежама, комуницирју с медијима, организују промотивне догађаје и слично, што постаје саставни део посла географа.

Неолиберализација такође захтева мерење квалитета истраживачког и педагошког рада, које је такође подложно принципу "америчке комерцијализације". Неолиберализам је увео различита квантитативна мерила научног рада. Различити библиометријски подаци, као што су број објављених радова, број цитата, индекс цитираности, фактор утицаја часописа и слично, постали су кључни показатељи при оцењивању рада истраживача и високошколских педагошких радника. Иако на први поглед нуде једноставан, објективан, прегледан и лако проверљив начин утврђивања квалитета, у себи скривају бројне замке, које руше традиционални систем вредности у нашој науци.

Раст важности библиометрије и "цитатологије" при оцењивању научне изврсноности је окидач "такмичења за бодове", у којем квантитет постаје више важан него квалитет, при чему се користе и ненаучни принципи као што су "узајамно коауторство", "пријатељско цитирање" (Ковачевића, 2009) и пристајање на инфериоран положај аутора у односу на захтеве или условљавања рецензената, уредника или издавача.

Мудри људи кажу да се успех човека и његовог рада не мери бодовима него колико може да утиче на друштво. За такве оцене потребна су другачија мерила. Простор овог рада не дозвољава да се упустимо у анализу питања колико су високо рангирани радови из области геонаука утицали на јавне политике у области науке и технолошког развоја, заштите животне средине и одрживог развоја, просторног планирања и просторне организације друштва, саобраћаја и комуникација, пољопривреде и руралног развоја, демографске политике, политике развоја туризма, образовања и решавању проблема на регионалном и локалном нивоу.

ПРОФИЛИСАНОСТ ГЕОГРАФСKE НАУКЕ

Посебан изазов, с којим се сусрећу географи у Србији данас, је препознатљивост или профилисаност географске науке. Иако је географија једна од најстаријих наука уопште, ипак још увек се постављају питања: Шта је географија? Чиме се баве географи? Шта географи могу да раде? Карл Попер је рекао, а Хартшорн цитирао: "Географија је оно чиме се баве географи". А географи се баве свачим што око може да види у географском простору. По Цвијићу, "географија је наука од посматрања", и многим није јасно каква је то наука, и зашто је важна. На пример, у Шифрарнику занимања (2020) (Сл. гласник РС", бр. 56/18, 101/20 и 74/21), који је прописан Одлуком о Јединственом кодексу шифара за уношење и шифрирање података у евиденцијама у области рада, регистровано је занимање географ и истраживач у области географије (и то у групи са социолозима, археолозима и антрополозима), и наставник географије у оквиру средњег општег образовања. У истој групи је и занимање туризмолог. Географија није рашчланила своју струку на занимања, па је тако нема међу природним наукама, где доминирају биолози са 31 врстом занимања, физичари са 19, Геолози са 13, математичари са 11 итд. Просторни планери су регистровани на два места, међу архитектама и урбанистима. Картографи су у групи за

геодезију, демографи у групи за математику, а геоморфолози и спелеолози међу геолозима. Постоје аналитичар и стручњак за заштиту животне средине али нејасно којег профила. Ни један од стручњака који се школују на Географском факултету не носи име географ, осим самих географа.

Географи бу могли да унапреде препознатљивост географске науке у јавности кроз образовни систем, медијски простор и друштвену ангажованост или друштвену активност. Постоји разлика у представама о географији између академске географије и школске географије. Школска географија је као окно излога, преко којег се научна географија представља јавности. Наставници географије у школама су "амбасадори" наше академске географије. Потребно је да међу истраживачко/академском и школском географијом постоји чврста веза. Интеракције и комуникације између школске и академске сфере су неопходан предуслов за пренос идеја, размену мишљења и модернизацију школске географије. Без тога већина људи ће стећи представе о географији као веома лепом и занимљивом описном предмету али не и о веома употребљивој науци. У јавности преовлађују представе да географија скуп енциклопедијских знања и да је то један од главних предмета који се учи на разним нивоима образовања. Већина "не-географа" нема јасне представе о томе, шта географи заправо раде и где се могу запослити. Наставник географије, туристички водич или картограф су обично једини позиви (професије), које повезују с географијом (Stannard, 2002).

Сличне представе о географији шире такође медији, пре свега бројне научно-популарне "географске" ревије, телевизијске "туристичке" репортаже и "географски" образовни програми (нпр. National Geographic, National Geographic Channel), али без много везе са резултатима савремених географских истраживања и често без присуства географа. Са гледишта постојећег система бодовања којим се вреднује научни рад, такви радови су за истраживача губљење времена, и то треба да се промени. У интелектуалним круговима нема једнозначног мишљења у погледу предмета географије и њеног места у систему наука. Чак и филозофи који се баве класификацијом наука, често имају нејасне представе о тим питањима. Сами географи виде своју дисциплину лоцирану у зони где се сусрећу природне и друштвене науке.

Географи ће у будућности морати прећи уске академске оквири и ступити у интеракцију не само са сфером образовања и васпитања, него и са широм јавношћу. Активно деловање у медијском простору, укључујући различите друштвене мреже, важно је не само са становишта веће присутности и видљивости, него и утицаја на ширу перцепцију "употребљивости" географије.

Не само у јавности него и у академској средини географија није довољно препознатљива наука. У још тежој ситуацији су други студијски смерови. Због хетерогености, фрагментираности, флуидности, географија има проблеме с формирањем јединственог академског идентитета и јасне препознатљивости у академској средини. Она мора да руши зидове и гради мостове према другим академским дисциплинама, ако жели да оправда свој интердисциплинарни, синтетички и "мостовски" положај у систему наука, који јој по дефиницији припада.

ОДНОС ГЕОГРАФСKE НАУКЕ ПРЕМА ДРЖАВИ ИЛИ СТРУКТУРАМА ВЛАСТИ

Друштвени активизам или друштвена ангажованост представљају трећи канал, који може допринети већој препознатљивости географије у друштву. Савремени свет се суочава са бројним друштвеним, економским, политичким и еколошким изазовима и проблемима како на глобалном тако и на националном, регионалном и локалном нивоу. Без географије и географских проучавања, људи би се понашали у свету као Алиса у земљи чуда. У последњим деценијама географија у свету доживљава дубоку концептуалну и методолошку ренесансу. Она се профилише као наука која има три концепта предмета проучавања - средину (environment), простор (space) и место (place). Међутим, знамо да само проучавати није довољно, потребан је и друштвени активизам, друштвено партиципативна географија, или како би Цвијић рекао "национални рад". Географија је одавно позната као национална наука, повезана са питањима која се тичу потреба и интереса државе и друштва (Johnston, Sidaway, 2016; Livingstone, 1993).

Развијене земље користе географска знања за контролу власти као и за формирање и одржавање националних идентитета. Географи специјалисти могу бити извршни геополитички, економско-географски, демографски аналитичари, геоинформатичари и многи други стручњаци и специјалисти неопходни за помоћ у доношењу решења у различитим областима управљања и бизниса. У земљама западне демократије, постоји дисциплина електорална географија, која спрема специјалисте за свестране анализе и прогнозе резултата демократских избора. Такође, географи-просторни планери су специјалисти за програмирање, израду, мониторинг планова,

стратегија, програма регионалног развоја, неопходних у јавним политикама од локалног, регионалног до националног размера. Али пре свега, географи било које уже специјалности - просторни планери, демографи, геоинформатичари, туризмолози, геоеколози и слично, дужни су да критички и са научне дистанце приступају истраживању проблема и активном обликовању и преобликовању јавних политика. То не значи да географија треба да служи као оруђе у рукама регионалних и локалних власти, него да буде критички објективан гласник позитивних друштвених промена. Ипак не можемо рећи потпуно објективан гласник, јер према критичкој теорији објективна наука потпуно ослобођена субјективног вредновања не постоји. Треба рећи и то, да је право на образовање људско право, али то није само услуга, већ и дужност да свако треба да обавља свој посао најбоље што може, у интересу истине и општег добра.

ПРОБЛЕМ ПРИПАДНОСТИ ЕСНАФУ У СРПСКОЈ ГЕОГРАФИЈИ

У савременом друштву је евидентан све већи индивидуализам, који не охрабрује добровољност и деловање на заједничко добро, што се рефлектује и на рад научно-стручних друштава. Српско географско друштво, које је основао Јован Цвијић 1910. године, није се прилагодило савременим променама друштвених и економских односа и система вредности и зато није чудо да многе његове активности стагнирају и опадају као жуто лишће. Ово Друштво је остало заробљено у социјализму, са просторним, финансијским и организационим проблемима и потребна му је коренита реформа, да би радило на тржишним принципима, како би могло да настави активности да помаже развој иновативности географских наука и наставе географије, да подстиче дидактичка знања и вештине наставника географије и постигнућа њихових ученика и да обликује и одржава еснафску припадност географа/географкиња путем издавања научних и стручних часописа, организацијом предавања, занимљивих конкурса и доделом признања и награда.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА - QUO VADIS GEOGRAPHIA?

Одговор на питање "куда иде географија?" које је мото шестог српског конгреса географа, уско је повезано са питањем "Какву географију желе географи?" - јер, географија иде тамо где желе географи. Да бисмо одговорили на ова питање, треба да дефинишемо шта нам је циљ којем тежимо, која су нам средства потребна а која немамо, јер свако жели оно што нема, и који су нам приоритети. Та питања су повезана у узрочно-последични круг. Да би смо одговорили на њих, морамо стално да преиспитујемо куда иду, шта желе и шта постижу други, развијенији и боље рангирани факултети из наше струке у свету. Циљ нам је, или би требало да буде, да достигнемо виши ниво науке и наставе, какав имају географски факултети на универзитетима треће генерације, а дугорочно и четврте и тзв. дијамантске генерације, која још утире себи пут. Да би то постигли, треба да имамо стратегију која ће бити мапа нашег пута до зацртаног циља; да имамо модерну инфраструктуру за наставу и истраживања; да имамо изузетне ресурсе, професоре и сараднике, који ће да унапређују друштвени престиж географске струке, да шире у јавности поуздана и објективна научна географска знања, да промовишу примену географије у различитим сферама друштвене праксе, да негују традицију географске науке у духу патриотизма, подстичу научна и практична достигнућа и промовишу активности на очувању природних и културних вредности и одрживог развоја земље, региона и локалних заједница; да имамо потражњу студената; да имамо потражњу за нашим знањем и иновацијама; да имамо партнере у институцијама, привредним субјектима и у академској заједници у окружењу, који могу допринети успеху нашег факултета директно или индиректно; да учествујемо у локалној и међународној конкуренцији. Све су то кључни елементи успеха. Нешто од тога већ имамо а много тога још немамо.

Осим тога, треба да пратимо у којем правцу се мењају друштвене потребе у ближој и даљој будућности, како бисмо се ми мењали и прилагођавали наше приоритете. Даље, треба да испитамо себе, шта смо кадри да урадимо а шта још морамо да усавршимо, научимо, постигнемо, како би смо ишли у корак са достигнућима светске науке којом се бавимо.

Имајући све то у виду, сматрам да би требало више пажње посветити идејним и теоријским проблемима географије и новим научним стремљењима у свету, који су неопходни за унапређење њене научне, практичне и образовно-васпитне функције. Коначно, успех наше науке је и интерес нашег друштва које се мења, развија и усавршава. Дакле, и за нашу науку важи она Конфуџијева изрека: "Не плашите се промена, то се дешава најчешће када је потребно." И на крају, да завршимо са Вуковом изреком да "Србија неће пропасти, ако сви урадимо оно што смо кадри".

ЛИТЕРАТУРА

- Anučin, V. A. (1967). "Dijalektika", br. 1, Univerzitet u Beogradu, 45-65.
- Ауторски колектив (2016). Университетская география в современном мире. Под. ред. А. С. Наумова. Москва: ООО "Буки Веди", 282 стр.
- Башић, Г. (2017) Друштвене науке у двадесет првом веку. У: "Укалупљивање" или прекорачење граница: друштвене науке у савременом добу. Институт друштвених наука, Београд. 1-21.
<https://www.idn.org.rs/biblioteka/Ukalupljivanje%20...> (приступљено 10. 6. 2024).
- Wissema, J. G. (2009). Uniwersytet Trzeciej Generacji. Uczelnia XXI wieku. Wydawca Zante. Ziębice.
- Грчић, М. (1987). Неки филозофски проблеми друштвене географије. Идејне и друштвене вредности географске науке. ЦМУ, Београд. 36-52.
- Грчић М. (2005). Теоријски, методолошки и дидактички проблеми развоја географије. Гласник - Herald Географског друштва Републике Српске, св. 9, стр. 67-81.
- Грчић, М., Грчић, Љ. (2009). Савремени циљеви и функције географског образовања. У: Друштвена улога и статус географије у Републици Српској и окружењу (уред. Ђ. Марић). Географско друштво Републике Српске, Бања Лука, 59-67.
- Грчић, М., Грчић Љ. (2010). Проблеми и перспективе географског образовања у Србији. *Глобус*, бр. 35. Српско географско друштво, Београд, стр. 165-174.
http://www.sgd.org.rs/publikacije/Deklaracija%20o%20geografskom%20obrazovanju_2017.pdf
- Ђурић, V. (1962). Koncept geografije. - Zbornik VI kongresa geografa FNRJ, Ljubljana, (separat).
- Ilešič S. (1976), Geografija na razpotjih. Pogledi na geografijo. Teoretsko-metodološki prispevki, razprave in poročila. Partizanska knjiga. Ljubljana, 1979. str. 11-21. Preštampano iz: Geografski vestnik, XLVI, 1974, Ljubljana, 3-9.
- Johnston, P., Sidaway, J. D. (2016). Geography and Geographers: Anglo-American human geography since 1945. London. N. Y. Routledge, pp. 544.
- Ковачевић, И. (2009). "Амерички идол", "јарански принцип" и вредновање резултата хуманистичких наука у Србији. Гласник Етнографског музеја, 73/2009, стр. 133-156.
- Livingstone, D. N. (1993). The Geographical Tradition: Episode in the history of a contested enterprise. Blackwell Publishers. Oxford. pp. 444.
- Priveli, M., Lewczuk, B. (2013). Geografia i skala globalna - przemiana generacyjna. Annales Universitatis Mariae Curie - Skłodowska, Lublin, Vol. LXVIII, 2, sectio B, 41-58.
- Rogelj, B. (2019) Zaključne misli - geografija v perspektivi družbenega razvoja v 21. stoletju. In: Ogrin Darko (ur.), Razvoj geografije na slovenskem. 100 let študija geografije na univerzi v Ljubljani. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, str. 345-447.
- Saunders, D. B., Blanco Ramirez, G. (2017). Resisting the Neoliberalization of Higher Education: A Challenge to Commonsensical Understandings of Commodifications and Consumption. Cultural Studies - Critical Methodologies, 17, 3, pp. 189-196.
- Smith C. H. L. (2007). CERN - Europejska Organizacja Badań Jądrowych. Jakie są korzyści z badań podstawowych? https://www.fuw.edu.pl/~ajduk/Public/bs_2.html (приступљено 10.6.2024).
- Stannard, K. (2002). Waving, Not Drowning: Geography - Challenges and Opportunities. Geography, 87, I, pp. 73-83.
- Стратегија паметне специјализације за период 2020 -2027 у Републици Србији. Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
- Strykiewicz, T. (2021). Emergence of socioeconomic geography and spatial management as scientific discipline in the new classification of science in Poland. Quaestiones geographiae 40(4). Adam Mickiewicz University, Poznań. p. 7-14.
- Faganel, A., Trnavčević, A. (2016). Diskurz marketizacije javnega visokoškolskega izobraževanja skozi časopisne članke. Koper, založba Univerze na Primorskem, 1284 str.
- Fraser H., Taylor, N. (2016). Neoliberalization, Universities and the Public Intellectual Species, Gender and Class and the Production of Knowledge. Palgrave Macmillan, pp. 142.
- Harvey, D. (2005). A Brief History of Neoliberalism. Oxford univ. press. Oxford. pp. 256.
- Цвијић, Ј. (1893). "Данашње стање географске науке - уводно предавање из географије. "Наставник", лист Професорског друштва, књ. IV, св. 3, Београд
- Zuti, Bence; Lukovics, Miklós (2015) : "Fourth Generation" Universities and Regional Development, Stünings Medien, Krefeld, pp. 14-31, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/156766/1/Fourth_Generation_Universities_and_Regional_Development.